

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)

Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)

Band: 33 (1947)

Artikel: Domat ed il Romontsch : plaid fatgs per la fiasta populara della Romania a Domat (Ils 8 de settember, 1946)

Autor: Gadola, Guglielm

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881771>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Domat ed il Romontsch

Plaid fatgs per la fiasta populara della Romania

a Domat

(Ils 8 de settember, 1946)

da Guglielm Gadola, Cuera

Car pievel romontsch!

Avon 50 onns, cura ch'ins pronunziava il bi num della vischnaunca de Domat, patertgavan ins senz' auter vid il rempar dil Romontsch!

Ei quei aunc adina il cass? Ei Domat aunc adina il rempar encunter la nunsfurzada germanisaziun de nossa tiara romontscha? Mereta Domat aunc adina il niebel attribut d'in veritabel Adrianopel romontsch? Tochen en cheu e buca pli lunsch!

Sin quellas damondas ch'ein oz pir che zacu damondas de conscienza, lein nus dar in' aviarta e sincera risposta, ina risposta senza malart, mo che maungla tuttavia buca nossa sincera beinvuglientscha.

Ei Domat aunc adina in vitg romontsch? Tgei plascher che nus savein aunc adina rispunder sin quella damonda cun ina risposta pli u meins affirmativa: Gie, Domat ei aunc adina romontsch! Oravon tut en casa e sin via! Mo Domat ei buca pli il rempar! Domat ei deplorablamein mo insla pli e leutier aunc in' insla zun periclitada dallas undas germanisontas che paletgan dadens e dadora ed entuorn entuorn!

E quala ei la sort d'ina tal'insla, sch'ella sedosta buca sezza cun tgau e cor e cun peis e mauns de restar vinavon quei

*) Sin repetiu giavisch de biars de Domat, purtein nus il plaid tenius a Domat a caschun della fiasta della Romania, giavischein denton ch'igl Ischi vegni cumpraus leu stediamein.

ch' ella ei adina stada? Lu eis ella piarsa per ina e peradina! Lu laguottan las undas germanisontas bucamo la vischnaunca de Domat: lur entir esser cun ragisch, tiara e tut; na, mes prezai auditurs: Culla sfundrada dell' insla romontscha de Domat neghentan las undas germanisontas en in hui tut quei ch'ei gia lumiau e miez sgurdinau, ensi tocca Glion e dacheu viden tocca Casti. Perquei eis ei ner temps de sedustar cun tutta forza, e francar tut quei che balucca sin quell' insla, sinaquei che buc ella sezza e tut quei che stat davos ella svaneschi in di, per gnanc restar in tschespet pli!

Mo tgei pegliar a mauns per mantener la veta sin quella insla periclitada da tuttas varts?

Sin quella damonda vitala pil manteniment dil Romontsch a Domat e per autras vischnauncas davos Domat, savein nus dar ina sempla e clara risposta! Per contonscher quell' aulta finamira drov' ei nuota zatgei reschniev, drov' ei nuota novas pétgas, novs mirs! Ei drova mo renovar e rinforzar las petgas veglias, ils vegls mirs ch' ein aunc cheu, mo che baluccan e sbottlan buna mein! E co senumnan quellas petgas ch' han teniu ed ein stadas fermas entochen ils davos 4—5 decennis?

Igl ei quei las pétgas della cultura romontscha ensumma: La baselgia, la scola, la vischnaunca e la litteratura! Quellas petgas numnadamein cullas qualas il Romontsch stat — e croda.

Stimai auditurs! Considereien cuortamein quellas quater petgas, sco ellas eran inagada e sco ellas ein oz!

Il pli ferm rempar che ha pertgirau e defendiu il Romontsch a Domat ei stau dapi varga melli onns la baselgia! L'istoria della baselgia e della civilisaziun muossa a nus, ch'ella ha, parallel cul lungatg latin, il lungatg de sia liturgia, adina cultivau il lungatg dil pievel, en ed ord baselgia! Quei ei daventau sapientivamein, cun breigia, intent e carezia! Gia entuorn igl onn 800, camonda igl uestg Remigi de Cuera a ses plevons: de perdegar e dar ductrina el lungatg dil pievel. Nies Romontsch era — sco ei para — sedestaccaus tondanavon dal latin liturgic e sesviluppaus talmein dapersei, ch' ils fideivels capevan buc ontras il latin. Dapi lu eis ei pia vegniu perdegau ell' entira Rezia per romontsch!

Dals 37 plevons de Domat, che san veginr mussai si cun num e schlatteina, e quei dapi la fin dil 13 avel tschentaner entochen oz, ein bucameins che 34 stai d' origin romontsch. E denter quels sesanflan schizun treis capavels auturs romontschs che han buca giu pintga muntada per lungatg, litteratura e ver spért romontsch.

In de quels — il pli impurtont de tuts — ei stau Dr. Adam Nauli. Sia ovra ei veginida tractada egl Ischi, aschia ch' jeu sai abstrahar d' entrar en quella, ch' ei senza dubi stada ina dellas pli impurtontas dil 17 avel tschentaner. — L' auter ei stau Sur canoni Christian Columberg, quel che ha finiu a baghegiar vossa baselgia gronda e che ha ultra de quei compilau all' entschatta dil 18 avel tschentaner in interessantissim cudisch de scola extra pils de Domat! Buca meins capavels ei il tierz staus, numnadamain Sur canoni Giachen Antoni Carigiet, aug de P. Baseli Cari-giet, che ha scret 1820 a Domat ses enconuschents «Mussaments spirituels», ch' ein aunc oz d' anflar en bia casas romontschas.

Bucamo quels treis auturs romontschs, che han scret lur ovras amiez lur pievel, dattan perdetga dil bien sulom romontsch de Domat, mobein era la venerabla rietscha dils ulteriurs 30 plevons de Domat, che han tuts plidau, perdegau e praticau per romontsch Perdetga de quei ei il factum ch' ento-tochen avon circa treis decennis, ils de Domat cantavan aunc numerusas bialas canzuns spiritualas romontschas, ch' els can-tavan las Viaspras cugl accent romontsch, ch' els schevan ils paternos per romontsch, era cura ch' ei mavan en processiun e suenter bara, ch' els savevan tedlar il priedi per romontsch ed era prender penetienzia per romontsch!

Con stretga l' uniun dil lungatg romontsch er' aunc avon 30—40 onns culla baselgia e pastoraziun — e consequentamein era culla veta devoziusa e morala dils de Domat, demuossa ina interessanta anecdota, che vies nunemblideivel plevon, Sur canoni Chistell, ha raquintau a mi: «In de Domat egl jester era sin pugn de mort. Staus ch' il plevon dil liug ei sper il moribund, empiara il bien vischin de Domat: «Saveis buca romontsch? Jeu confessass aschi bugen la davosa gada per romontsch!» — «Con

deplorabel che jeu sai buca romontsch, rispunda il plevon jester, mo vus saveis segiramein avunda tudestg per prender penetienzia?» — «Gie, Sur plevon, ton sai jeu, mo jeu quetel ch' ina confessiun translatada seigi buc il ver, hai jeu gie beinsavens fatg puccau entras patratgs ed ovras e quei adina per romontsch!»

Basta, il bien vischin de Domat sin pugn de mort, ha stuiu prender penetienzia per tudestg; mo stada vargada la confessiun, ha el detg siper il confessor: «Igl act de ricala fetschel jeu per romontsch!» Ed il plevon jester: «Tutta raschun, miu bien um, murir bein e scoiauda san ins mo el lungatg mumma.» — Tut commuentaus, ha il prer jester scret a Sur Chistell: «Vies car defunct e vischin de Domat ha fatg ina biala mort, pertgei ch' el ei morts per romontsch!»

Prezai auditurs! Stuein nus — en vesta d'in tal exempl — buca dir: «Sche mo tut ils de Domat, cheu ed egl jester, san murir oz ed adina per romontsch! —

Car pievel romontsch! La secunda ferma petga dil romontsch ei la scola. Sco quei ch' ei dat buc in soli vitg romontsch senza baselgia, aschia ha ei era mai dau in soli senza scola! E tschentaners ora formavan la baselgia e la scola ina ferma e zun naturala unitad. Perdetga de quei ei il factum che la caplania de Domat ei vegnida fundada 1665 cugl intent e l' obligaziun ch' il caplon hagi de dar scola als affons romontschs. Denter ils 26 caplons de Domat ch' ein registrati el cudisch della pleiv, ein buca meins che 18 stai nativs romontschs. Quels han dau varga 150 onns scola romontscha a Domat! Entochen avon 80 onns era preponderontamein il romontsch il lungatg della baselgia sco della scola! Er' ils cudischs de naschientschas e mortoris, entochen all' entschatta de nies tschentaner, dattan perdetga — sin fundament dils prenumbs — che Domat ei stau ina vischnaunca romontscha dalla pial entochen sil maguol dell'ossa.

Mo nuotatonmeins par' ei, che dapi il 18 avel tschentaner, ils de Domat e lur scola han er entschiet a tschaghignar anen encunter Cuera, nua che las scolas eran secpescha tudestgas. Els cartevan ch' ei seigi de grond gudogn material e mercantil, sch'ins emprendi era ual il tudestg en scola e bucamo il lungatg

dil vitg e proxim contuorn. Gie, da quei temps razionalistic cun ses aspects pli e pli materialistics, dueva perfin la ductrina survir — silmeins indirectamein — per gidar ad emprender il lungatg de Cuera, il lungatg dil paun! Mo cheu ha in Sursilvan, Sur Christian Columberg, plevon de Domat, priu la curascha de rumper la pratica introducida dapi circa diesch onns, che sesurveva perfin d' in cudisch de ductrina tudestg, per cheutras seprofitar d' emprender tudestg.

Igl intelligent plevon de Domat veva observau, che la scola e ductrina dada en lungatg tudestg, ad affons che vegnevan ord stivas e famiglias mo romontschas, seigi ina metoda fallida; gie, schizun nuscheivla, essend ch' ils affons vegnien reteni ed impedi enten lur sviluppaziun spirtala, sco era — per consequenza secapescha — enten il capir la ductrina da rudien. Perquei va il premurau Romontsch de leusi e scriva in cudisch de scola biling, q. v. d. in cudisch romontsch e tudestg e lai stampar quel 1733 a Bonaduz. El fa pia in compromiss culla malezia spiculaziun, ch' ins tuorni ad emprender dacheudenvi la ductrina per romontsch ed hagi cheutras ensumma ina — sch' era modesta cultivaziun dil Romontsch en scola!

Mo nus lein tedlar el sez: El hagi ediu quei cudischet pils affons de Domat els dus lungatgs, essend ch' ei «s' ei de saver che suenter quei che jeu pli onns staus malmeriteivel Plevont de Domat, nua che schon de biars onns enneu la jsonza stada (quei che perteen tier la Doctrina Christiana) de mussar enten il Lungaig Tudeschg, jeu aber leu speras observau, ch' ils Affons savens bucca la mesadat entilgiewan quei ch' ei ordadora schevan si, schinavont sco il plidar sin las gassas ei cuminameing Ramonsch . . . ad intentiun pia, sinaquei ch' ils Affons emprimera gada ils Misteris della Catholica Cardientscha entelligien, en lur lungatg mumma vai jeu per bien anflau de quei metter enten l' ovra . . .»

Caussa remarcabla! Legend e studegiond quei cudischet cun grond interess, hai jeu tuttenina sentiu in grond legherment! E saveis pertgei? Perquei che la vart dretga, nua che mintgamai il text romontsch ei squitschaus, era tut nera, isada e semnada

culs fastitgs de detta e manutta d' affons . . . ferton che l' autra vart era aunc tut alva e strusch tuccada.

E con car quels affonets de Domat tenevan lur cudisch de scola romontsch, savein nus prender ord ils plaids screts per romontsch silla davosa pagina d' in de quels cudischets: «Quest Qudis auda tier a mi Martin Ludiwig Berther, a tgi che anfla dei-gi turnar a mi, pertgei quest qudisch ei ami zun chars! . . . quel che tuorna buc ei bucca miu amitg! e fa onc in gron puccau. il onn 1733.» — Il secund proprietari scriva ual sut: «Quest cudis ei entras grazia dadiu cumpraus e pagaus da mei Hans Capaull ilg on 1737, ils 20 de martz.» — E tgi ch' engola el duei vegnir pendius silla pli aulta fuortga della tiara . . . Aschizun carezavan ils affons de Domat lur cudischs rom. de scola!

Anno 1805 entupein nus danovamein in secund cudisch de scola, in ABC biling, q. v. d. ina fibla pintga che porta igl ABC per romontsch e per tudestg, sco era zacontas praulas originalas romontschas e zacontas tudestgas buca translatadas. Con ditg quei cudisch de scola ei staus en diever, savein nus buca constatar; mo quei savein nus per franc, che dapi ils anno 30, 40, la scola primara de Domat ei daventada diltuttafatg tudestga, suandond ils de Domat il pernizius exempl ded autres vischnauncas dil Plaun, della Tumliasca e de Schons, che han bandischau-gia dapi ils 1820 e tons il lungatg romontsch ord scola e baselgia! Las consequenzas enconuscheis vus aschibein sco jeu: Biars de quels vitgs, nua ch' era la Baselgia ha fatg il medem, ein oz tudestgai, auters bastardai e beinenqual debrastgai, ch' ins sa strusch pli giu da tgei plonta els ein curdai!

Vul era Domat ir la medema via? Domat che plaida aunc oz romontsch en casa e sin via? Domat che ha teniu la dira entochen ussa? Igl ei aunc temps de gudignar tut, mo allura ha ei num festginar e prender las veras mesiras. Hagies po quitau ch' ei mondi buca cun vus, sco Muoth selamenta en sia renomada poesia:

«Stai si e mira
Romontsch, tgei avantatg,
Midond natira
Tes frars han fatg!
Il vierv matern vegn emblidaus
Il plaid tudestg ei scumbigliaus;
Biars plaidan mender ch' ils affons,
Schizun Tudestgs da treitschien onns,
Gie tudestgai da treitschien onns
Han aunc adina plaids romontschs danvonz.»

Stimai auditurs!

La tiarza petga dil Romontsch ei la vischnaunca sco tala, sch' ella sesprova ded esser sapientivamein romontscha en siu sentir e patertgar e semanifestar. Ina vischnaunca che sa buca tgei ch' ell' ei, che sa buca sch' ell' ei romontscha u tudestga, ei piarsa pil Romontsch!

Quels de Domat che han legiu «Igl Indian grischun», la pli biala novella de lur grond vischin, prof. Gion Antoni Bühler, vengnan ad haver giu il détig plascher, co lur poet descriva cun tutta capientscha e carezia la vischnaunca de Domat, ch' era aunc da siu temps, els anno 60—70, romontscha entochen la crusta. Dapi lu eis ei midau bia! Il caracter profundamein romontsch de lur vischnaunca, de lur casas e cuorts, ei denton aunc adina romontschs per pli che 70 pertschien!

Era il far e demenar e brahar de quels de Domat ch' ein aunc purs, ei romontschs en sentir e patertgar e fan aunc oz endament a nus l' expressiva mentalidad purila romontscha de quellas figuras ch' il scribent de Domat ha descret avon 80 onns! Secapescha ch' in tal vitg teneva era vischnaunca, ni sco ils de Domat dian: teneva cumin per romontsch, e quei entochen ils davos onns! Oz eis ei era lubiu a mintgin, schibein a quel che sa buca romontsch, sco a quel che sa, de plidar tudestg sin cumin! Tgi sa con ditg ei va, ch' ins auda aunc romontsch sils cumins de Domat? Era quei tipic factur della cultivaziun dil lungatg mumma schai en vos mauns! Gie, jeu havess gleiti detg: Veta e

mort de Domat, ch' ei oz aunc ina vischnaunca romontscha, schai els mauns, ni meglier detg: Els tgaus ed ella viarva dils umens de cumin! Ponderei quei bein e scoiauda, ed allura agi leusuenter — pli tenor il cor che tenor il tgau e la buorsa! Mo buc emblidei: Cura ch' ina vischnaunca ei buca pli officialmein romontscha, vegn ella considerada en nies cantun per tudestga! Laud ed honur als de Domat, che han pretendiu che lur visch-naunca senumni dacheudenvi: Domat/Ems. Hagies ussa mo aunc quitaú che Domat seigi e resti dominè sur Ems!

Car pievel de Domat!

Igl ei zun bi e ludeivel, che ti fas aunc mintgaton oraziun per romontsch en tias baselgias e capluttas; che ti retuornas danovamein tiel principi de tes perdavons d' avon 200 onns; numnadamein che tes affons dueigien gl' emprem emprender il lungatg mumma, avon ch' entscheiver cul tudestg, talian e sai jeu aunc tgei! Undreivel e bi eis ei, sche vus umens de cumin continueis de plidar romontsch sin vossas raspadas. Mo cun quei eis ei aunc ditg buca fatg tut; cun quei ei il Romontsch buc aunc salvaus a Domat, schebi che quels treis tiarms buc aunc diltut veseivels, muntan gia in bi resultat viers la reconquista de ti' olma romontscha . . .

Pievel de Domat, buc emblida ch' ei basta tuttavia buca de plidar vinavon quels 300—400 plaids romontschs ch' ein neramein necessaris pil diever de mintgadi!

Ei ha num cultivar sapientivamein e cun tutta carezia quei che ti has negligiu dapi decennis e decennis, e quei ei il lungatg sco tal! Il meglier agid per cuntascher lezza finamira, ei — cun la scola — senza dubi era la lectura e litteratura romontscha, sco era la cultivaziun dil teater romontsch!

Tedlei tgei vies pli grond vischin romontsch de Domat, prof. Gion Antoni Bühler, metta a pèz a vus pertenent l' impurtonza della lectura e litteratura romontscha! El scriva 1867 en siu «Novellist»: «In vegl poet latin scheva, ch' el hagi duas olmas en siu tgierp — se dua corda habere — pertgei ch' el saveva il lungatg latin ed igl osc, quei ei in dialect dell' Italia centrala dil temps

antic. Ed en verdad, il lungatg ei l' olma dil pievel, il vestgiu de sias ideas, il reflex de ses sentiments; igl ei pia buca tuttina sch' il lungatg d' in pievel ei cultivaus, ni buc. Scadin um bein-eduau preferescha ina comparsa pulita ad ina mediocre e negligida, ina fatscha sereina e regulara ad ina tschera nauscha e maccorta, e perquei ston ins era preferir in lungatg bein cultivau ad in jargon pli u meins barbaric, ch' ei mo in attestat d' in pievel nuneduau, d' ina razza inferiura e negligida . . . »

«Nus vegnin sulettamein de sesalvar sco Romontschs (tedlei co ins senta a palpitond il cor dil fideivel romontsch de Domat!) sch' il pievel sez muossa la ferma, energica e constanta intenziun de cultivar e tener car siu lungatg, de reclamar siu dretg d' existenza, de leger las ovras secretas per romontsch, de studegiar ils differents dialects e principalmein de vuler formar in lungatg de scartira e cheutras ina propria nazionalitat.» —

Ed en in auter liug dil medem «Novellist», nua ch' el misla la pratica de pli baul e la tendenza de ses dis, de scriver mintga vitg e mintga cirquit sco ei plai, di el cun tutta raschun: » «Dil spért d' intoleranza e separaziun han ils Grischuns romontschs d' engraziar ch' els ein restai jasters denter dumastiis e ch' els ein en fatgs cantonals che concernan l' educaziun della giumentetgna romontscha semplas nullas». (Novellist, p. 317, 1867).

Leger e cantar romontsch, ei oz nuota schi lev pli a Domat, per motiv ch' ins ha decennis e decennis ora legiu ed empriu motudestg enpei dil Romontsch ellas scolas de Domat! Mo nunpusseivel fuss quei aunc oz buc! Perdetga persuenter ei il factum, che la vischnaunca de Domat ha schizun schendrau poets romontschs! Jeu regordel vus mo vid il scaldau ed entusiasmau novellist e linguist Gion Antoni Bühler de Domat, ch' ei aunc oz fetg bein enconuschents agl entir pievel romontsch!

Ed ha negin raquintau a vus d' in cert Franz Willi de Domat, ch' eri propri poet de Domat, schebi ch' el scriveva el lungatg de scartira! Tgi de vus sa aunc sia canzun dell' Onna Maria Bühler, la pli valerusa matta romontscha de Domat; la canzun ch' ils mats de Domat cantavien decennis e decennis ora a scadina caschun de lur fiastas de parada e tschupi? Glorificava

gie la canzun de lur poet la pli heroica matta de Domat. Mo enzacontas strofas ord questa canzun patriotica romontscha dil poet Willi de Domat:

«Vezzas gl' inimitg sgarscheivel
Leu a Domat tut mazzar?
Segner! eis ei buc pusseivel
Als Grischuns de sesalvar?

Ina giuvna ferma, biala
Vegn neutier en quest mument
Batter vul quella purschalla
En prighel schi terment.

Ella cloma tut segira:
«Tgei temer e tgei fugir?»
Ella ha, smarveglia, mira!
Buca tema de murir.

Ordavon va cun fidonza
Uss la giuvna el combat.
Tuts suondan cun speronza
Igl exempl ch' ella dat.

Mo in pal la giuvna prenda,
Sils Franzos dat furibund;
Agl emprem il tgau la fenda
E sturnescha il secund.

Quei ils inimitgs vesevan
E spert fuian anavos.
Alla giuvna buc pudevan
Star encunter ils Franzos.

Liberau per questa gada
Eran Domat, ils Grischuns.
Onna Bühler, la stimada,
Vivi ditg en las canzuns!»

E tgi seregorida buc aunc cun plascher vid il poet dil lungatg de Domat, Flori Zarn, ch' ei morts pér avon zacons onns e vid

sia pli enconuschenta poesia dil «Pur de Domat»? E contan buc aunc oz mats e mattauns de Domat la canzun: «Sils cuolms de Domat», da Dr. Gieri Federspiel, ch' ei aunc adina in fervent Romontsch, sco sia «Canzun dils zenns de Domat» dat clara perdetga!

Patertgond cun ina certa satisfacziun vid quels factums che appartegnan all' historia della litteratura romontscha de Domat, ston ins veramein star mal e deplorar grondamein, che Domat legia buca pli romontsch, anzi, exclusivamein mo tudestg. . . .

Ei va bein, sche 5 legian aunc oz la «Gasetta Romontscha» a Domat! «Igl Ischi» strusch san ins ch' el exista, ed il «Tschespet» enconusch' ins mo aschilunsch ch' el ha purtau las ovras dil grond Romontsch de Domat. Culs calenders romontschs — seigi quel de Mustér, ni quel de Glion, stat ei buca bia meglier!

E ch' il cudisch de devoziun romontsch ei oz in fetg rar amitg en casa sco en baselgia, hai jeu mez saviu constatar pli ch' ina e pli che duas ga! E perquei damondel jeu vus, sinceraumein e senza malart: Co vul ins era nutrit il spért ed il cor romontsch, sch' ins dat ad el di per di e mintga di mo spisas tudestgas?

Ed il teater? Quei grond factur della cultivaziun de spért e cor per tut ils pievels de cultura? — A tgi, egl entir cantun, eis ei buc enconuschent, ch' ils de Domat ein excellents acturs e giugadurs, era sch' ei fan per ordinari teater per tudestg? Tgei grondiusa caschun havesses vus de Domat de cultivar entras quel il lungatg mumma! Mo vus vegnis a rispunder a mi: «Teater romontsch bein! Lu havessen nus nuot auter che fiascos e deficits, essend che nies contuorn, nies publicum ei tudestgs!» Pilvermò! Per part haveis vus raschun, mo fagein nus teater mo per la cassa, e buc era per auters, per pli aults motivs?

Jeu seregordel aunc adina cun legria — ed aunc biars cun mei — vid nossa producziun dil «Clau Maissen» a Domat, ch' ei stada in grondius success moral e linguistic — schebi da l' autra vart ina détga secuglienada finanziala! Mo tgi de Domat che ha viu il «Clau Maissen», less buca — malgrad tut — selegrar de nies bi success de lezzas uras? — Pertgei san ins buc era far teaters romontschs pli pigns? Senza gronds cuosts? Nua ch' ins

sa e sto quintar mo culs vischins de Domat, che han adina immens plascher, cura ch' ei audan il Romontsch giud il palancau, che duei muntar lur mund?

Pia cultivei il teater romontsch, era sch' ei renda nuot! Era arisguard il teater romontsch a Domat, valan las remas d'in scaldau poet romontsch:

«Sgolatschar lai la bandiera,
Sedefenda, batta, miera
Per tiu vegl artau lungatg!
Cun el gie svanesch' en fossa
Ti' isonza, viarva, possa,
Tiu talent e tiu patratg.»

Cars vischins de Domat,

Car pievel romontsch!

Jeu stravagheschel absolutamein buc, sch' jeu pretendel che schibein la veta sco la mort dil lungatg romontsch a Domat stetti els mauns dils vischins sezs! Vus essas libers de schar murir el dalla mort naturala; q. v. d.: Fageis vus nuot per mantener el, sche vegn el a murir in bi di, sco quels buns vegls che van vi sco de stizzar ina candeila, ch' ei arsa giu entochen sill a pli davosa zénsla lamegl. . . .

En vos mauns stat denton era la veta e prosperaziun dil lungatg romontsch de vos perdavons. Dueigi gliez daventar, ha ei num renovar e restaurar las quater petgas che gidan a francar il rempar che Domat ha neu e neu formau enviers la progressonta germanisaziun nunsfurzada!

Duess denton tuttina il spért materialistic de nos dis gudignar la battaglia e tut smarschentar, vuless jeu aunc ina davosa gada clamar en memoria ils plaids plein cor ed encarschadetgna che nies poet Sur Gion Cadieli ha dedicau alla viarva materna aschi periclitada:

«O viarva romontscha, ti viarva schi cara,
Ti ierta custeivla de nos perdavons,
Cons lessen beinprest haver tei en bara,
Perfids e malengrazieivels affons!

Els dian, ti seigies mo donn per la tiara,
Ins sappi el traffic tei buca duvrar.
Risposta mi dei sincera e clara:
Ein nos perdavons i pil mund a rugar?

Ha forsa buc era la mumma romontscha
Tratg si ses affons, els spisgiau e vestgiu?
Il pur, el duvrava ni' l Schuob ni la Frontscha,
Per sia casada nutrir cun dil siu.

Has ti tiu lungatg per cumprar mo e vender.
Has fors' il magun per idol si alzau,
Has buc er in cor, che astga pretender
Il sun che la mumma sper tgin' ha cantau?

Ed auters sestgisan: Igl ei adumbatten,
De nus in chischlet, aunc sin posta restar,
Ferton ch' il romontsch inimitgs circumdattan,
La pala en maun per la fossa cavar.

O quels inimitgs han negina pussonza,
Sch' ei dat en nies miez buc in scroc traditur.
Nos cuolms de granit ein la ferma dustonza,
Statteivel rempar per francar il futur.

Profets han daditg perdegau la ductrina:
Romontsch vegn ins gleiti negliu pli udir.
Aunc plaida romontsch la sublim' Engiadina,
Romontschs ei il cant de Surselv' e Surmir.

E fuss ei aschia, stuess inagada
Ord nossas valladas svanir il lungatg,
Duei el murir en vestgiu de parada,
Duei el murir sco in clar di de matg.

Ei vans er nies batter, ei nus buc encrescha
D' haver sco fideivels affons fatg il nies,
Sch' ins mo aunc sin fossa a nus recitescha
En viarva romontsch' il davos paternies.*)

* Seo jeu hai udiu, vegn ei detg il paternies per tudestg sur loghens a Domat, nun ch' il defunct hagi giavischau expressivamein per in paternies romontsch!